

मराठी ग्रामीण कादंबरी आणि जागतिकीकरण

प्रा. सचिन अशोक पाटील

मराठी विभाग

डी. डी. एस. पी. कॉलेज, एरंडोल

जि. जळगाव, महाराष्ट्र, भारत

प्रस्तावना :

जागतिकीकरण म्हणजे एक प्रकारचा आर्थिक साम्राज्यवाद आहे. विकसित देशांनी अविकसित देशावर लादलेली एक आर्थिक गुलामगिरी आहे. जागतिकीकरणाची मुळे ही श्रीमंत राष्ट्रांच्या व्यापारी विस्तारात दडलेली आहेत. जागतिकीकरणाच्या प्रक्रियेने पृथ्वीवरील मानवी जीवन प्रत्यक्ष/अप्रत्यक्ष व्यापून टाकले आहे. माणसापेक्षा आधुनिक यंत्र-तंत्राच्या बळाला महत्त्व आलेले आहे. सामर्थ्य संपन्न देश जगाला आर्थिक दृष्टीने कमकुवत बनवत आहेत.

जागतिकीकरणाच्या प्रक्रियेत भांडवलाला केंद्रबिंदू बनविण्यात गॅट/WTO/जागतिक बँक/आंतरराष्ट्रीय नाणे निधी/ उत्तर अमेरिका मुक्त व्यापार करार या संस्था प्रयत्नरत आहेत. १९९१ साली परकीय चलनाची गंगाजळी संपुष्टात आल्यावर भारताने विश्व बँक, आंतरराष्ट्रीय नाणेनिधी यांच्याकडे मदतीसाठी हात पसरले. या मदतीच्या मोबदल्यात गॅट करारावर भारताला स्वाक्षरी करावी लागली व त्याद्वारे जागतिक आर्थिक पुनर्रचना कार्यक्रमाच्या योजनेला बळी पडावे लागून आंतरराष्ट्रीय बाजाराच्या अटी-नियमांची गुलामगिरी स्विकारावी लागली. त्यातून राजकीय, आर्थिक, सामाजिक, सांस्कृतिक आणि पर्यायाने मानसिक गुलामगिरीची ही प्रक्रिया सुरु झाली. एक प्रकारे विश्व बँक, विश्व नाणेनिधी, विश्व व्यापार संघटना या जागतिक वित्त आणि व्यापार संस्थांचे आपण दास झालो.

विश्व व्यापार संघटना (WTO) ही अत्यंत किचकट कायदे असलेली व्यवस्था असून त्यामध्ये ६० करार आहेत. त्यातला एक करार कृषी विषयक करार आहे. यामध्ये कोणत्याही सहभागी राष्ट्राला कृषी उत्पादनाची किंवा पदार्थाची आयात ही बंद करता येणार नाही. सगळं आयात करावं लागेल. गरज असेल तेवढेच आयात करणे हे WTO खाली निषिद्ध ठरविण्यात आले.

दुसरा मुद्दा हा आयात करारविषयीचा आहे. अमेरिका, पश्चिम युरोप, जपान हे विकसित देश WTO चे धोरण ठरविणारे असून ते या ना त्यामार्गाने आपली निर्यात रोखतात (स्वच्छता, शुचिता, निरामयता या बाबतीतील करारानुसार) परंतु आपण मात्र त्यांच्याविरुद्ध काहीही करू शकत नाही. या सर्व गोष्टींचा परिणाम असा झाला की येथील शेतकरी आत्महत्या करायला लागला.

भारत हा कृषीप्रधान देश आहे, खेड्यांचा बनलेला आहे. शेती हा खेड्यातील मुख्य व्यवसाय आहे. परंतु जागतिकीकरणामुळे हजारो वर्षांची आपली कृषीप्रधान परंपरा मोडीत आली आहे. एका बाजूने शेतीचा खर्च वाढला

आणि दुसऱ्या बाजूने किंमती कोसळल्या यामुळे आपले आर्थिक व्यवहाराचे कोष्टक कोलमडले. या नव्या अर्थव्यवस्थेचा शेती संस्कृतीवर झालेला हा परिणाम समकालीन ग्रामीण कादंबरीत बघावयास मिळतो.

सदानंद देशमुख यांची साहित्य अकादमी पुरस्कृत 'बारोमास' (२००२) ही कादंबरी आहे, ज्यात जागतिकीकरणाचा शेती व्यवसायावर काय परिणाम झाला? शेतकऱ्याची नवी पिढी शेती व्यवसायावर उदासीन का आहे? शेतकरी कुटूंबातील नव्या व जुन्या पिढीचा संघर्ष का आहे? शेती व्यवसायातील यश-अपयश अशा अनेक घटकांवर त्यात चर्चा केली गेली आहे. "शेतकऱ्याच्या हिताचे धोरणच नाईत, आता मुक्त अर्थव्यवस्था आली. तिले आपला इरोध नाही, आपुन कोन इरोध करणार, झिंजोलडे ? उलट ज्ञानेश्वर म्हणत असं हे विश्वचि माझं घर होऊ द्या, माणसाले माणसानं खायाची नियम नाई ठेवू. पण ही हायजते नाई आयात कराव, पण तो अधिच महापूर हाये त्याची आयात कशाले? शेतकऱ्याले मातीत घालाले" कृषीजीवन जगणाऱ्या या मातीवरच्या माणसांनाच आज जगणे असहय झाले आहे. शेतकऱ्याच्या मुलांना शेतीविषयी घृणा वाटायला लागली आहे. शेतीत मरमर कष्ट करुनही हाती काहीच येत नाही. त्यामुळे 'शेतकऱ्याच्या मुलास मुलगी कुणी द्यावी? - त्यापेक्षा चपराशी शंभरपट बरा' अशी विदारक परिस्थिती समाजात निर्माण झाली आहे. अशा सगळ्या खळबळजनक वातावरणाचा वेध प्रस्तुत कादंबरीत कादंबरीकारांनी घेतला आहे.

'तहान' या कादंबरीत सदानंद देशमुख यांनी पाणी प्रश्नाची समस्या मांडली आहे. ग्रामीण भागातील पाणी टंचाईसारख्या मूलभूत समस्याविषयी असलेली राजकीय अनास्था, शासकीय योजनांचा नोकरशाहीकडून उडणारा बोजवारा आणि अश्या योजनांत ही आपापले हितसंबंध जोपासणाऱ्या प्रवृत्तीचे चित्रण या कादंबरीत बघावयास मिळते. कृषी संस्कृतीत ताक, दही, दूध सुध्दा फुकट वाटलं जायचं तिथे पाणी विकणे ही गोष्ट अस्वस्थ करणारी आहे. हा आजच्या बदलत्या बाजारु संस्कृतीचा परिणाम आहे. परंतू पाण्याचा पैसा पाण्यात या ग्रामीण म्हणीप्रमाणे हा धंदा शेवटी बरकत देण्यापेक्षा शोकांतिकाच उभी करतो.

जागतिकीकरण - खाजगीकरणाच्या या पर्वात भांडवली औद्योगिक प्रकल्पांसाठी शेतकऱ्यांच्या जमिनी सक्रिय सरकारी कारवाईने ताब्यात घेऊन त्या भांडवलदारांच्या घशात घालण्याची लाट आली आहे. त्या विरोधात भूमिपुत्रांची आंदोलने होताहेत. या ज्वलंत सामाजिक प्रश्नावर शंकर सखाराम यांनी एस. इ. झेड ही कादंबरी लिहिली असून ही सेझच्या विविध अंगावर प्रकाश टाकते लेखक स्वतः सेझग्रस्त असल्याने या महाकाय जटिल प्रश्नाचे बारकावे, अनेकविध पैलू, आंदोलने वगैरेचे स्वानुभवाने लेखन केले आहे. भांडवली आर्थिक, राजकीय व्यवस्थेविरुद्ध भूमिपुत्रांचा हा न्याय्य लढा शोषक शोषितांमधील अस्तित्वाच्या संघर्षाचे तीव्र रुप धारण करतो. माणसाच्या भूमिनिष्ठ सहजीवनाच्या मूलभूत मानवाधिकाराचा प्रश्न तीव्रपणे मुखर करतो.

ग्रामीण कुटिरोद्योग आणि बलुतेदारांच्या उद्योगावर नागर संस्कृतीचे आक्रमण आणि त्यामुळे त्यांची होणारी वाताहत बाबाराव मुसळे यांनी पखाल मध्ये मांडली आहे. खरे तर गावात नळयोजना ही चांगली विकासाची गोष्ट परंतु

शिक्षणाचा, जागृतीचा अभाव आणि पारंपरिक वृत्तीमुळे गावात नळयोजना आल्याने पूजा अंतर्बाह्य हादरून जातो आणि त्याच्या शोकांतिकेला सुरुवात होते.

१९९१ नंतरच्या बदलत्या ग्रामीण कादंबरीमध्ये विश्वास पाटील यांची 'झाडाझडती' ही एक महत्वाची कादंबरी आहे. धरण ग्रस्तांच्या जीवनामरणाशी संबंधित असलेल्या पुनर्वसनाच्या प्रश्नाशी खोलवर जाऊन भिडलेल्या या कादंबरीत धरणग्रस्तांच्या पुनर्वसन कार्यक्रमात त्यांचे अतोनात शोषण समाजाच्या सर्वच पातळ्यांवरून कसे होत जाते याचे अत्यंत शोकात्म चित्रण आलेले आहे. ज्यांच्या भरवशावर विकास साधायचा आहे त्यास विकासाचे वाटेकरी करता आले पाहिजे. जर असे होत नसेल आणि विकासाच्या नावावर त्यांची झाडाझडती करून जगण्याचे हक्क हिरावून घेतले जात असतील तर असा विकास करायचा कशासाठी? अशा प्रश्न या कादंबरीने समाजासमोर उभा केला आहे.

रविंद्र शोभणे यांची 'कोंडी' (१९९२) ही कादंबरी वेगळ्या धाटणीची आहे. या कादंबरीत नरखेड तालुक्यातील 'खरसोली' या गावचे कथानक पाहावयास मिळते : पण यासोबतच ही कादंबरी नागपुरसारख्या महानगराचेही दर्शन घडविले. या कादंबरीत गणपत व कौसी या ग्रामीण कष्टकऱ्यांचे दैन्य व दुःखी जीवनाचे चित्रण आले आहे. पाटलाच्या शेतीत ऐन सुगीच्या दिवसात गहू तयार करताना गणपतचे दोन्ही हात त्या गव्हाच्या मशीनमध्ये कापले जातात. मजुराचे हात म्हणजे जगणे होय. जीवन होय. परंतू नियतीला जे मान्य असते तिथे माणूस हतबल असतो. गणपतचे दोन्ही हात गेल्यानंतर त्याचे संपूर्ण जीवन उध्वस्त होते. गणपतच्या करुण कहाणीचे चित्रण कादंबरीकारानी या कादंबरीत केले आहे.

ग्रामीण भागात वाढलेल्या व स्वानुभावातून लेखन करणाऱ्या या ग्रामीण कादंबरीकारांना सर्व प्रकारच्या शोषणातून ग्रामीण समाज मुक्त झाला पाहिजे असे वाटते. औद्योगिकीकरणामुळे आधुनिकीकरणामुळे, भांडवलदारी अर्थव्यवस्थेमुळे आणि लोकशाहीमुळे आज ग्रामीण भागात असंख्य प्रश्न निर्माण झालेले आहेत. ते पाण्यासारखे मूलभूत जसे आहेत तसे आर्थिक, सामाजिक आणि सांस्कृतिकही आहेत. या सर्व प्रश्नांनी व्यापलेल्या आजच्या वास्तव्याला सामोरे जाण्याचा प्रयत्न आजच्या तरुण पिढीतील ग्रामीण कादंबरीकार करीत आहेत.

निष्कर्ष :-

१. कादंबरीचा नायक जगाचा पोशिंदा बळीराजा आहे.
२. ग्रामीण जीवनातील स्थित्यंतरे समाजवास्तवासोबत अधोरेखित केली आहे.
३. शासनाची चुकीची धोरणे शेतकऱ्यांसाठी जीवघेणी ठरली आहेत.
४. नव्वदोत्तर कादंबरीकारांच्या लेखनात तळमळ जाणवते. दुःखाच्या व शोषणाच्या मुळाशी जाण्याची तयारी आहे.
५. स्वानुभावाशी निगडित लेखन आहे.

संदर्भ ग्रंथ सूची -

१. जागतिकीकरण : नवीन गुलामगिरी - अॅडमिरल विष्णू भगत
२. जागतिकीकरणात मराठी कविता - संपादक उत्तम कांबळे
३. मराठी ग्रामीण कादंबरी - डॉ. रविंद्र ठाकूर
४. ग्रामीण साहित्य आणि संस्कृती - मोहन पाटील
५. तीन वाडमयीन प्रवाह - प्रा. रु. वा. पाटील गौरवग्रंथ - संपादक शंकर राऊत.
६. ग्रामीण साहित्य प्रेरणा आणि प्रयोजन - डॉ. श्रीराम गुंदेकर
७. ग्रामीण साहित्य आणि वास्तव - संपादक डॉ. कृष्णा इंगोले

